

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Spring 2023, Vol.4, No.1, Serial Number 13, pp 63-83

doi 10.22077/vssd.2023.6031.1164

Livelihood foundations and villagers' insight in relation to e-tourism (Case study: Rural area in Rudbar County)

Sirous Hojjat Shamami¹, Hassan Afrakhteh^{2*}, Vahid Riahi³

1. PhD student, Human Geography Department, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

2. Professor, Human Geography Department, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

3. Associate, Human Geography Department, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

*Corresponding author, Email: afrakhteh@khu.ac.ir

Keywords:

Livelihood Foundations,
Sustainable Livelihood,
Electronic Tourism, Rudbar
Rural Area

Abstract

Based on sustainable livelihood approach, livelihood foundations form the basis of villagers' ability and power to interfere in their individual and social destiny because they determine and direct the perception, expectations and activities of individuals and families living in rural areas. According to the theory of sustainable livelihood, to end livelihood crises, methods such as tourism development should be adopted in rural areas. But in the present era, it is rural electronic tourism that accelerates and promotes the achievement of economic, social and environmental goals of sustainable rural development. The current research aimed to investigate and analyze the status of livelihood foundations, the e-tourism project, and villagers' insight in the villages under study. The research is an applied, mixed (quantitative-qualitative) one. The data were collected through documentary studies (books, articles, and statistics) and field research (questionnaires and interviews). Sixteen indicators and 78 variables involved in the formation of livelihood capital were identified and based on them, a Likert-scale questionnaire was developed and given to the research sample (311 households). In the qualitative phase, phenomenological approach was used for sampling, then, in-depth interviews were conducted with 36 villagers until theoretical saturation. To analyze the data, SPSS, Excel, MAXQDA and ArcGIS software were used. In the quantitative phase, using TOPSIS model, in the first step, it was found that natural and social capitals had a favorable status compared to other assets. In the second step, the status of livelihood foundations in the villages was examined separately, based on which Shahrebijar, Shirkoh, and Halimejan were ranked first to third with coefficients of 0.654, 0.546, and 0.526, respectively. In the next step and in the qualitative phase, the villagers interpret their understanding of electronic tourism as visiting, advertising and marketing, online shopping, eliminating middlemen and new businesses. Furthermore, based on the surveys, it was found that the villagers with less livelihood capitals have a different vision than the villagers having livelihood capitals.

Received:

20/Dec/2022

Revised:

15/Feb/2022

Accepted:

13/Mar/2022

How to cite this article:

Shamami S.H., Afrakhteh H., Riahi V. (2023). Livelihood foundations and villagers' insight in relation to e-tourism (Case study: Rural area in Rudbar County). *Village and Space Sustainable Development*, 4(1), 63- 83. 10.22077/vssd.2023.6031.1164

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره چهارم، شماره یکم، پیاپی ۱۳، بهار ۱۴۰۲، صفحات ۶۳-۸۳

10.22077/vssd.2023.6031.1164

بنیان‌های معیشتی و بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک (مورد مطالعه: ناحیه روستایی شهرستان رودبار)

سیروس حجت شمامی^۱، حسن افراخته^{۲*}، وحید ریاحی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۲. استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۳. دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: afrakhteh@khu.ac.ir

چکیده:

بر مبنای رویکرد معیشت پایدار، بنیان‌های معیشتی، اساس توانمندی و قدرت دخالت آنان در سرنوشت فردی و اجتماعی روستاییان را تشکیل می‌دهند؛ زیرا سرمایه‌های مذکور تعیین کننده و جهت دهنده ادراک، انتظارات و فعالیت‌های افراد و خانواده‌ها در روند زندگی در نواحی روستایی هستند. برون رفت از بحران‌های معیشتی طبق نظریه معیشت پایدار از راه‌هایی همچون توسعه گردشگری در نواحی روستایی میسر می‌شود. اما در عصر کنونی، به کارگیری گردشگری الکترونیک روستایی، دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیطی توسعه پایدار روستایی را تسریع و تقویت می‌بخشد. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل وضعیت بنیان‌های معیشتی روستاهای مورد مطالعه و طرح گردشگری الکترونیک در بین روستاییان و درک بینش آنان انجام شده است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی باشد. و از نظر روش انجام، ترکیبی (کمی-کیفی) است. داده‌ها از طریق مطالعات اسنادی (کتاب، مقالات، آمارنامه‌ها) و پژوهش میدانی (پرسشنامه، مصاحبه) گردآوری شدند. بدین منظور ۱۶ شاخص و ۷۸ متغیر که در شکل گیری سرمایه‌های معیشتی دخیل بودند، شناسایی و براساس آن پرسشنامه‌ای به صورت طیف لیکرت در اختیار جامعه نمونه پژوهش (۳۱۱ خانوار) قرار گرفت. در بخش کیفی فرایند نمونه‌گیری با رویکرد پدیدارشناختی صورت گرفت، سپس مصاحبه عمیق با ساکنان نواحی روستایی انجام شد که تا ۳۶ نفر اشباع نظری حاصل شد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزارهای Excel، SPSS، MAXQDA و Arc GIS بهره گرفته شد. طبق نتایج، در بخش کمی با استفاده از مدل تاپسیس، در مرحله اول مشخص شد که سرمایه‌های طبیعی و اجتماعی مطلوبی را نسبت به سایر دارایی‌ها داشته‌اند. در مرحله دوم وضعیت بنیان‌های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه به تفکیک مورد بررسی قرار گرفت که در این میان روستاهای شهرریجار، شیرکوه و حلیمه جان به ترتیب با ضرایب ۰/۶۵۴، ۰/۵۴۶ و ۰/۵۲۶ در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند. در گام بعدی و در بخش کیفی روستاییان بینش خود از گردشگری الکترونیک را به مثابه بازدید، تبلیغ و بازاریابی، خرید آنلاین، حذف واسطه‌ها و کسب و کارهای نوین تعبیر می‌کنند. همچنین در بررسی‌ها مشخص شد روستاییان کمتر برخوردار از سرمایه‌های معیشتی بینش متفاوتی نسبت به روستاییان برخوردار از سرمایه‌های معیشتی دارند.

واژگان کلیدی:

بنیان‌های معیشتی، معیشت پایدار، گردشگری الکترونیک، ناحیه روستایی رودبار.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۹/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۱/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۲/۲۲

۱- مقدمه

بیش از نیمی از جمعیت کشورهای در حال توسعه در مناطق روستایی زندگی می‌کنند که حدود سه‌چهارم افراد در فقر مطلق و با محدودیت‌هایی در دسترسی به منابع، توانمندسازی و چگونگی مواجهه با فشارهای ناشی از تغییرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی معیشت خود را می‌گذرانند (Birtha et al., 2020; Massoud et al., 2016). با توجه به عمده چالش‌های یادشده، صاحب‌نظران بر این عقیده هستند که باید جدای از سیاست‌ها و استراتژی‌های کلان توسعه، به‌طور ویژه و مشخص به امر توسعه روستاها و ریشه‌کن کردن فقر گسترده‌ای که بر این مناطق حاکم است، پرداخته شود. در این راستا راهبردهای بسیاری تاکنون جهت نیل به توسعه روستایی به‌کاربرده شده است، که نتیجه مطلوب را در بر نداشته و نتوانسته اهداف توسعه از قبیل رفع فقر، ایجاد اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی، پایداری محیط‌زیست و توزیع مناسب در جامعه را فراهم کند و از طرفی بر مشکلات جامعه روستایی افزوده است (جمعه پور و کیومرث، ۱۳۹۱: ۸۹). در این میان، یکی از رویکردهایی که چارچوب و ابزارهایی برای درک پیچیدگی معیشت مردم و پاسخ‌های مناسب به این پیچیدگی‌ها بوده معیشت پایدار روستایی^۱ است. این رویکرد در اواخر دهه ۱۹۹۰ باهدف پیشرفت و در جهت فقرزدایی از اجتماعات روستایی به وجود آمد (Horsley, Prout, Tonts, & Ali, 2015). در این نظریه به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری، وجود «تنوع» در فعالیت‌های اقتصادی یکی از ضروریات جوامع روستایی قلمداد می‌گردد، زیرا به کارگیری این رویکرد، ثبات و پایداری را تسهیل خواهد نمود (حاجیان و قاسمی، ۱۴۰۱: ۲۸). بر مبنای این رویکرد، سرمایه‌های معیشتی روستایی (سرمایه‌های فیزیکی؛ طبیعی؛ انسانی؛ مالی؛ و اجتماعی) اساس توانمندی و قدرت دخالت روستاییان در سرنوشت فردی و اجتماعی‌شان را تشکیل می‌دهند؛ زیرا سرمایه‌های مذکور تعیین‌کننده و جهت‌دهنده ادراک، انتظارات و فعالیت‌های افراد و خانواده‌ها در روند زندگی در نواحی روستایی هستند (بریمانی و همکاران، ۱۳۹۵).

گردشگری، یکی از بخش‌های اقتصادی مورد تأکید در راستای بهبود معیشت پایدار و افزایش اشتغال‌زایی است. (گل زاده و سعیدی، ۱۳۹۹). گردشگری می‌تواند ابعاد و سازه‌های معیشت پایدار را به‌صورت مثبت متأثر نماید و زمینه‌ساز ایجاد معیشت پایدار روستایی که از پایه‌های اصلی ایجاد توسعه پایدار روستایی است، گردد (ویسی و نیکخواه، ۱۳۹۷: ۲۳۱). گردشگری انواع مختلفی دارد یکی از انواع نوین گردشگری، گردشگری الکترونیک است. فراگیر شدن ابزارهای دیجیتال و توسعه شبکه‌های مخابراتی و رایانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی و افزایش میزان دسترسی افراد به اینترنت، امکان ارائه خدمات در هر زمان و مکانی را برای کاربران گردشگری فراهم کرده است (Ukpabi & Karjaluoto, 2017: 4). در عصر کنونی، به‌کارگیری گردشگری الکترونیک روستایی، دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیطی توسعه پایدار روستایی را تسریع و تقویت می‌بخشد. در شرایط حاضر گردشگری روستایی می‌بایست با درک شرایط جدید گردشگری جهان و میزان وابستگی آن به فن‌آوری‌های نوین، انقلاب الکترونیکی در صنعت گردشگری روستایی را رقم بزنند (سلیمانی، ۱۳۹۲: ۱۰۱). به‌طور کلی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رودبار از لحاظ معیشتی با محرومیت نسبی مواجه هستند. این مشکلات معیشتی مطالعه و بررسی دقیق بنیان‌های معیشتی در روستاهای شهرستان را بیش‌ازپیش می‌طلبد چراکه با بررسی وضعیت بنیان‌ها می‌توان ضمن شناسایی قابلیت‌ها و پتانسیل‌ها، ضعف‌ها و مشکلات عدیده و برطرف نمودن آن‌ها گام مؤثری در راستای بهبود و پایدارسازی معیشت ساکنان نواحی روستایی این شهرستان برداشت. بر اساس نظریه معیشت پایدار گردشگری و فعالیت‌های مربوط به آن در راستای تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و همچنین پایدارسازی معیشت می‌تواند نقش مؤثری را ایفا کند، در شرایط فعلی پرداختن به فعالیت‌های گردشگری در روستاهای شهرستان یکی از راه‌های تأمین معاش

¹ Sustainable Livelihoods Approach (SLA)

خانوارها محسوب می‌شود، اما همواره کافی نبوده و نیست. به همین جهت با توجه به پیشرفت و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، این منطقه نیازمند عبور از شکل سنتی فعالیت‌های گردشگری و پرداختن به شیوه‌های نوین، همچون گردشگری الکترونیک است. توسعه این نوع گردشگری می‌تواند نتایج مطلوبی مانند پایداری مشاغل، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، ارتقاء میزان درآمد ساکنان نواحی روستایی و ... را به همراه داشته باشد. براساس آنچه گفته شد ابتدا باید به شناخت بنیان‌های معیشتی و بررسی وضع موجود پرداخت، سپس معرفی گردشگری الکترونیک به ساکنان منطقه جهت کمک به بهبود وضعیت معیشتی در الویت است و در نهایت بررسی بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک و تجزیه تحلیل نظرات و افکارشان دارای اهمیت است. به طور کلی پژوهش حاضر باهدف مطالعه و شناخت وضعیت بنیان‌های معیشتی و سپس طرح گردشگری الکترونیک در بین روستاییان و بررسی بینش آنان انجام شده و در پی پاسخگویی به این سوال است که: بنیان‌های معیشتی و بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک در ناحیه روستایی شهرستان رودبار چگونه است؟

۲- بنیان نظری‌های

گال و همکاران (۲۰۰۷) با استفاده از الگوی معیشت پایدار، نقش و جایگاه گردشگری در زندگی معیشتی مردم در منطقه روستایی در کشور شیلی را جهت شناخت بیشتر و روشن کردن معنای مباحثی همچون پایداری، معیشت، گردشگری از نقطه نظر مردم جامعه روستایی مورد بررسی قرار داد. همچنین الگویی برای بررسی ارتباط معیشت پایدار با توسعه گردشگری جهت بررسی و شناخت عناصر و ارتباطات میان معیشت (منابع، استراتژی‌ها و پیامدهای آن) در یک بافت گردشگری ارائه داده است. پژوهش لوریو و کورسیل (۲۰۱۰) با عنوان "گردشگری روستایی و استراتژی‌های معیشتی در کشور رومانی" به این نتیجه رسیده است که گردشگری بستر مناسبی را برای خانواده‌ها به منظور داشتن یک فعالیت متنوع اقتصادی و مکمل کشاورزی، فراهم نموده است و این امر قابلیت خانواده‌ها و سطح زندگی آنان را افزایش خواهد داد. پژوهش استلیس و همکاران (۲۰۱۱) با عنوان "گردشگری الکترونیک و چگونگی ارتقا خدمات اقامتی روستا در "مارامیور" نتایج نشان داد، جهت استفاده از ظرفیت‌های بهینه فناوری اطلاعات و ارتباطات در مارامیور و جلوگیری از هرج و مرج در فضاهای اینترنتی و روبرو شدن با حجم وسیعی از سایت‌ها در راستای خدمات اقامتی به گردشگران سیستم بومی طراحی و در دسترس آن‌ها قرار گیرد. پژوهش کازاندژیا و سانتانا (۲۰۱۹) تحت عنوان "گردشگری الکترونیکی: تعریف، توسعه و چارچوب مفهومی" بیان داشته‌است که گردشگری الکترونیکی یک واقعیت عینی است که پویایی و توسعه سریع آن باعث تغییر معنایی در مدل سنتی سیستم گردشگری کلاسیک نمی‌شود. همچنین گردشگری الکترونیکی به عنوان یک فرایند شناخته می‌شود و روش‌های تحقیق و رویکرد علمی مورد نیاز برای آن شامل: رویکرد اکتشافی نظری، رویکرد سیستماتیک و زمانی غربالگری سیستماتیک، تجزیه و تحلیل و ترکیب تجزیه و تحلیل محتوا، نتیجه تحقیق علمی، ساخت چارچوب مفهومی (نظری) از سیستم گردشگری الکترونیکی، معرفی گروه‌های اساسی (زیرسیستم‌ها) و مؤلفه‌های یکپارچه و شناسایی تعاملات خاص بین آن‌ها است. پژوهش مینگ سو و همکاران (۲۰۱۹) تحت عنوان "معیشت پایدار در گردشگری روستایی مقصد" نشان می‌دهد که مشارکت در فعالیت‌های ناشی از تنوع بخشی تحت تأثیر گردشگری با توجه به دارایی محدود افراد میسر نیست و شکاف درآمدی در بین اقشار مختلف جامعه محلی وجود دارد در این باره توجه دولت به معضلات اجتماعی ناشی از این بحران و اتخاذ سیاست‌های متناسب جهت مشارکت حداکثری جامعه محلی ضروری است. پژوهش طولابی نژاد (۱۳۹۶) با عنوان "بررسی حمایت اجتماعات محلی از توسعه گردشگری ساحلی و اثرات آن بر معیشت پایدار روستاهای مناطق مرزی شهرستان چابهار" نشان داد که میزان حمایت اجتماعات محلی از توسعه گردشگری در سطح مطلوبی است و درک منافع حاصل از گردشگری و تعلق مکانی عوامل مهمی است که بر سطح حمایت از توسعه گردشگری تأثیرگذار بوده است. رابطه

بین توسعه گردشگری و معیشت پایدار در تحقیقات مختلف به اثبات رسیده و نشان داده که رابطه معنی‌داری بین این دو متغیر وجود دارد و بیشترین اثر توسعه گردشگری مربوط به پایداری اقتصادی و کمترین تأثیر آن مربوط به بعد پایداری محیطی-کالبدی بوده است. علاوه بر آن مشخص شده که مشارکت ساکنان محلی و استفاده از نظرات آن‌ها در تصمیم‌سازی و مدیریت بخش گردشگری می‌تواند به توسعه گردشگری منجر شده و این امر بالطبع موجب پایداری معیشت خانوارهای روستایی می‌شود. پژوهش محمدی و همکاران (۱۳۹۷) با عنوان "تبیین اثرات گسترش گردشگری در تغییر سطح معیشت روستاهای کوهستانی مطالعه موردی: دهستان اورامان-غرب استان کردستان" نتایج نشان از اثرگذاری مثبت گردشگری در بهبود سطح معیشت و تأمین پایداری معیشت روستاهای هدف گردشگری دهستان اورامان دارد. در این راستا نیز کاهش سطح آسیب‌پذیری و افزایش میزان دارایی‌های معیشتی موجب شده تا توسعه گردشگری به‌عنوان استراتژی مهم معیشتی در سطح روستاهای منطقه مطرح گردد. پژوهش ویسی و نیک‌خواه (۱۳۹۷) با عنوان "واکوی نقش گردشگری در معیشت و پایداری معیشتی خانوارهای روستایی، مطالعه موردی: بخش اورامان سروآباد" نشان داد که گردشگری بر سرمایه انسانی، اجتماعی، فیزیکی، طبیعی و مالی بخش اورامان تأثیر مثبت دارد. همچنین بررسی تأثیر گردشگری بر هر یک از ابعاد فوق نشان داد که بیشترین تأثیر گردشگری بر ابعاد پنج‌گانه معیشت پایدار به ترتیب بر ابعاد مالی، طبیعی، اجتماعی، فیزیکی و انسانی بوده است. به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری بر معیشت مردم بخش اورامان شهرستان سروآباد تأثیر معنی‌داری دارد. پژوهش بامری و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان "احیای معیشت پایدار روستاهای سنتی از طریق توسعه گردشگری (مورد شناسی: دهستان ناهوک، شهرستان سراوان)" نشان داد که علی‌رغم تلاش‌های مسئولان محلی و مشارکت‌های مردمی در زمینه ایجاد زیرساخت‌های امنیتی و افزایش کیفیت ارائه خدمات مطلوب برای توسعه گردشگری در این منطقه، به علت عدم تأمین زیرساخت‌های اولیه، عدم دسترسی به شبکه‌های ارتباطی مناسب به جاذبه‌های گردشگری موجود در روستاها و از همه مهم‌تر، مشکلات امنیتی که نتیجه‌ی موقعیت مرزی روستاهای منطقه است، به‌عنوان مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاهای این شهرستان شناسایی شدند. گل زاده و سعیدی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان "واکوی اثرات گردشگری بر بهبود معیشت سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر گردشگری ورزشی (نمونه موردی: سکونتگاه‌های محورنی-برده رشه شهرستان مریوان) را مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن بود که همه شاخص‌های مورد مطالعه در وضعیت بالاتر از حد متوسط ارزیابی شدند و این موضوع نشان از تأثیر مثبت گردشگری بر روی شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی در ناحیه مورد مطالعه است. داده‌های سرشماری در خصوص نرخ بیکاری، ثبات جمعیت، مقاومت‌سازی، باسوادی، رفت‌و‌رو و جمع‌آوری زباله نیز نشان از بهبود وضعیت سکونتگاه‌های مورد مطالعه در دو دهستان زریوار و خامیرآباد در مقایسه با سایر دهستان‌های شهرستان مریوان است. رحیمی و کرمی دهکردی (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان "تحلیل دارایی‌های پنج‌گانه معیشتی در جوامع روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان دره شهر) را مورد بررسی قرار دادند، نتایج نشان داد بین روستاهای مورد مطالعه از نظر برخورداری دارایی‌های معیشتی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین مشخص شد سهم دارایی‌های طبیعی در روستاهای مورد مطالعه بیشتر است و دارایی‌های انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی به ترتیب در مراتب بعدی قرار گرفتند. محمدی مهر و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان "ارزیابی سطوح معیشت پایدار جوامع روستایی (مورد مطالعه: منطقه گردشگری اورامانات) را مورد بررسی قرار دادند، نتایج نشان داد بالاترین سطح سرمایه، سرمایه فیزیکی و مالی، اجتماعی و کمترین آن سرمایه انسانی است. «اجاره منزل، فروش صنایع دستی، فروش غذاهای محلی» عمده‌ترین مشاغل مرتبط با گردشگری بودند. نتایج بیانگر تأثیر مثبت و معنی‌داری گردشگری بر سرمایه‌های معیشتی خانوار روستایی بود.

به‌طور خلاصه، برخی از پژوهش‌هایی که به آن‌ها اشاره شد بر گردشگری و اثرات مثبت و منفی آن بر معیشت پایدار و جنبه‌های موردبررسی تأکید داشته‌اند. همچنین در برخی از پژوهش‌ها به گردشگری الکترونیک، چارچوب و مفاهیم آن پرداخته شده که تأکید آن‌ها بر لزوم گسترش گردشگری الکترونیک در سکونتگاه‌های شهری-روستایی بوده است. در مجموع با توجه به آنچه گفته شد تفاوت پژوهش حاضر با پیشینه موردبررسی را می‌توان این‌گونه بیان کرد: این پژوهش علاوه بر تحلیل و بررسی وضعیت بنیان‌های معیشتی در محدوده مورد مطالعه به صورت جداگانه (سرمایه‌های معیشتی پنج‌گانه) و به صورت کلی (به تفکیک روستا در زمینه بنیان‌های معیشتی)، به دنبال بررسی بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک به عنوان راهکاری جدید در جهت ارتقا و پایدارسازی معیشت روستاییان شهرستان رودبار است.

از دیدگاه بسیاری از نویسندگان و سازمان‌های توسعه بین‌المللی، برای جوامع محلی، رهیافت‌های گذشته و حال موفقیتی در کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است. در این میان، یکی از چارچوب‌هایی که می‌تواند به صورت جامع راهبردهای افراد در شرایط آسیب‌پذیری با در نظر گرفتن معیشت آن‌ها را توضیح دهد و به صورت یک سیستم پویا هم مداخلات خارجی هم فعالیت ساکنان روستایی را در نظر بگیرد رویکرد معیشت پایدار روستایی است (تانگ و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۸). رویکرد معیشت پایدار، از بستر و نظریه وسیع توسعه روستایی برخاسته است. نظریه توسعه روستایی، خود پس از میانه قرن بیستم از سه‌بدنه فکری اصلی، یعنی مدل جمعیت و تکنولوژی، توسعه کشاورزی و نظریه‌های اقتصاد سیاسی عبور کرده است (Ellis and Biggs, 2001). هدف و ایده اصلی معیشت پایدار، استفاده از منابع (دارایی‌ها و سرمایه‌های موجود انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی، نهادی و فیزیکی) در مناطق روستایی بدون آسیب‌رسانی به محیط است (حیدری ساریان و عبدپور، ۲۰۱۳: ۲۶). این رویکرد مبتنی بر سرمایه‌های پنج‌گانه معیشتی است و شامل پنج دسته از سرمایه به شرح ذیل است که در نهایت به معیشت پایدار منجر می‌شود:

الف: سرمایه انسانی شامل مهارت‌ها، دانش، توانمندی برای کار و سلامتی؛

ب: سرمایه طبیعی، موجودی منابع طبیعی کارآمد برای معیشت (مانند زمین، جنگل، آب) را دربر می‌گیرد؛

ج: سرمایه مادی (فیزیکی)، شالوده بنیادی (حمل‌ونقل، آب، انرژی و ارتباطات) و ابزار تولید را تشکیل می‌دهد؛

د: سرمایه مالی، از جمله منابع مالی که در اختیار مردم است (شامل پس‌انداز، ایجاد اعتبار، پرداخت منظم و درآمد) است؛ و
ه: سرمایه اجتماعی که شامل منابع اجتماعی-تکنیکی (شبکه‌ها، عضویت گروه‌ها، روابط اعتمادی، دسترسی به زیرساخت‌های گسترده‌تر اجتماعی) است (اصغری سراسکانرود، ۱۳۹۵: ۳۲۰).

تکیه بر درآمدهای غیرکشاورزی و چندفعالیتی مدت‌هاست که به عنوان استراتژی تنوع معیشتی به وسیله خانوارهای کشاورز جهت کنترل شوک‌های اقتصادی و حفاظت از جامعه روستایی ترویج می‌شود (Shucksmith and et al, 1989: 350). گردشگری روستایی یکی از اشکال گردشگری و فعالیتی اجتماعی تفریحی است که از طریق کاهش بیکاری، ایجاد درآمد و ارتقای سطح رفاه جامعه محلی و به دنبال آن کاهش چالش‌های توسعه روستایی در پویایی بخشیدن به توسعه اجتماعی اقتصادی قابلیت‌های فراوانی دارد (علی‌بیگی و قاسمی، ۱۳۹۴: ۹۲). گردشگری روستایی راه‌حل کلی برای تمامی مشکلات نواحی روستایی نیست؛ اما یکی از شیوه‌هایی که است می‌تواند آثار اقتصادی مهمی داشته و به نوعی به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی و کاهش مهاجرت روستایی کمک می‌کند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۱۵).

بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات، از سال ۱۹۸۰ صنعت گردشگری را در جهان به‌طور کلی متحول ساخته و باعث تبدیل گردشگری به عنوان یک صنعت بین‌المللی و بزرگ‌ترین تولیدکننده مشاغل در دنیا شده است. شتاب و برخورد بین فناوری و گردشگری در سال‌های اخیر سبب دگرگونی‌های اساسی در صنعت گردشگری شده است (سلیمانی، ۱۳۹۱: ۱۰۵). سازمان جهانی گردشگری، واژه گردشگری الکترونیک را این‌گونه تعریف می‌کند: گردشگری الکترونیکی به معنای کاربرد کسب‌وکار الکترونیکی در مسافرت و گردشگری است. گردشگری الکترونیک یعنی دیجیتالی شدن تمام فرایندها

و زنجیره‌های ارزش در گردشگری، مسافرت، میهمان‌پذیری و فراغت (Kiprutto Et al, 2011). بنابراین مفهوم گردشگری الکترونیکی دربرگیرنده کلیه اجزای کسب‌وکار از قبیل کسب‌وکار الکترونیکی، تحقیق و توسعه الکترونیکی، تولید محتوای الکترونیکی و ارائه خدمات الکترونیکی در حوزه گردشگری است (سید نقوی، ۱۳۹۲، ۴). ابزارهایی که فناوری اطلاعات در اختیار گردشگران قرار می‌دهد، باعث تسهیل فرآیند رزرواسیون، ذخیره‌جا و اخذ پذیرش انتخاب اماکن هدف گردشگری و رویه رسیدن به مقصد و مسافرت و برنامه‌ریزی بهتر و بیشتر گردشگری در استفاده از جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و زیست‌محیطی این اماکن می‌شود. با استفاده از این روش‌ها می‌توان آموزش مجازی را در هر زمان و مکان برای مخاطبان پیاده‌سازی کرد، شکل‌گیری بسترهای توسعه تجارت الکترونیکی جهت شرکت در فعالیت‌های اقتصاد شهری توسط روستاییان و ... از جمله اثرات توسعه فناوری اطلاعات در گردشگری روستایی است. بدین ترتیب روستاییان هدف گردشگری که به دلیل عدم وجود امکانات فیزیکی از خدمات بسیاری محروم بوده‌اند با استفاده از این روش، از آن‌ها بهره‌مند می‌شوند (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۴).

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی است. هدف پژوهش بررسی بنیان‌های معیشتی و بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیکی در ناحیه روستایی رودبار است. روش تحقیق از نوع ترکیبی (کمی-کیفی) است. در بخش کمی از روش اسنادی و کتابخانه‌ای (کتب، مقالات، آمارها و گزارش‌ها) و میدانی (پرسشنامه) جهت گردآوری اطلاعات و داده‌های موردنیاز استفاده شده است. همچنین بخش کیفی پژوهش با رویکرد پدیدارشناختی و برمبانی مصاحبه‌های عمیق (نیمه ساختاریافته) انجام شده است. جامعه آماری پژوهش سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رودبار است. تعداد کل روستاهای دارای سکنه این شهرستان طبق آخرین سرشماری (سال ۱۳۹۵) ۱۵۷ روستا بوده است. نمونه‌ها در سطح جامعه با روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، انتخاب‌شده است: جهت تعیین نمونه ابتدا روستاهای شهرستان رودبار به دو دسته روستاهای دارای قابلیت و ظرفیت‌های گردشگری و روستاهای فاقد آن تقسیم‌بندی شدند (ملاک این تقسیم‌بندی، مطالعات و بررسی‌های میدانی و نظرخواهی از مردم بومی) که براین اساس از تعداد ۱۵۷ روستای شهرستان تعداد ۱۱۹ روستا دارای قابلیت و ظرفیت‌های گردشگری و تعداد ۳۸ روستا فاقد آن بوده‌اند. در ادامه روستاها از نظر معیشت غالب (در این رابطه استفاده از آمارهای موجود در سازمان‌های ذی‌ربط و نظرخواهی از متخصصان دخیل بوده)، به سه طبقه (کشاورزی، دامداری و کشاورزی-دامداری) تفکیک و تقسیم شدند. سپس از مجموع کل روستاها ۱۰ درصد آن در هر طبقه، به‌عنوان نمونه انتخاب‌شده است. در ادامه با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای بدین شرح انتخاب و معرفی شدند: با توجه به موقعیت کوهستانی منطقه مورد مطالعه، معیشت غالب روستاها دامداری است. از مجموع ۶۱ روستا، ۶ روستا، در بین روستاهایی که معیشت غالب آن‌ها کشاورزی-دامداری است از بین ۳۹ روستا تعداد ۴ روستا و در آخر در روستاهایی که معیشت غالب آن‌ها کشاورزی است از بین ۱۹ روستا ۲ روستا و در مجموع ۱۲ روستا به‌عنوان روستاهای نمونه این پژوهش انتخاب‌شده‌اند (جدول ۲). جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق، ۱۲ نقطه روستایی شهرستان رودبار، ۱۶۴۳ خانوار (۴۹۵۶ نفر) است. تعداد اعضای نمونه نیز ۳۱۱ خانوار است که از طریق فرمول کوکران به دست آمد. بنابراین ۷۴ پرسشنامه در روستاهای با معیشت کشاورزی، ۱۰۹ پرسشنامه در روستاهای با معیشت دامداری و ۱۲۶ پرسشنامه در روستاهای با معیشت غالب کشاورزی-دامداری به‌تناسب تکمیل شد. (جدول ۲). همچنین برای دریافت بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیکی با ۳۶ نفر مصاحبه نیمه ساختاریافته صورت گرفت. افراد به شیوه تصادفی انتخاب شدند. در انتخاب نمونه‌ها سعی گردید از همه روستاهای مورد مطالعه به تعداد برابر مشارکت‌کننده برای مصاحبه انتخاب شود.

جدول ۱. سهم هر کدام از روستاهای محدوده مورد مطالعه از تعداد نمونه

نوع معیشت	تعداد روستا	تعداد نمونه	نام روستا	خانوار	جمعیت	تعداد نمونه
کشاورزی-دامداری	۳۹	۴	حلیمه جان	۲۰۰	۶۲۲	۳۸
			رشت رود	۸۰	۲۳۶	۱۵
			اسطخ جان	۲۰۳	۶۶۶	۳۸
			شیرکوه	۱۸۷	۴۹۲	۳۵
			استخرگاه	۱۰۶	۳۶۰	۲۰
دامداری	۶۱	۶	سنگرود	۹۵	۲۹۴	۱۸
			داماش	۱۱۵	۳۳۷	۲۲
			آغوزین	۵۰	۱۲۲	۹
			رشی	۵۰	۱۴۲	۹
			کلشتر	۱۶۶	۵۰۶	۳۱
کشاورزی	۱۹	۲	شهریچار	۲۸۵	۸۷۷	۵۴
			انبوه	۱۰۶	۳۰۲	۲۰

منبع: بررسی محلی و مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱

در بخش کمی پرسشنامه‌ای در طیف پنج گزینه‌ای لیکرت جهت بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت (جدول ۱). برای تعیین روایی صوری و محتوایی (اعتبار) ابزار پژوهش از طریق تأیید آگاهان، کارشناسان و خبرگان استفاده شد و پایایی پرسشنامه نیز از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۷۱۰ که نشان از پایایی قابل قبول پرسشنامه‌ها و همبستگی درونی پاسخ‌ها داشت، محاسبه شد. جهت تحلیل سرمایه‌های معیشتی از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره تاپسیس^۱ و وزن دهی به روش کریتیک^۲، نرم‌افزارهای SPSS و Excel، همچنین جهت نمایش توزیع فضایی سرمایه‌های معیشتی روستاهای مورد مطالعه از نرم‌افزار Arc GIS، استفاده شده است. در نهایت به منظور تحلیل یافته‌های حاصله از طریق مصاحبه‌های عمیق از نرم‌افزار MAXQDA 2018 بهره گرفته شد.

جدول ۲. ابعاد و شاخص‌ها به تفکیک سرمایه‌های پنج‌گانه معیشت پایدار

ابعاد	شاخص	متغیر
سرمایه‌های انسانی	سلامت	امکانات و وسایل بهداشتی، توان تأمین و پرداخت هزینه‌های بهداشت و درمان، سلامت نیروی کار، کیفیت بهداشتی مسکن، دفع زباله و فاضلاب
	مهارت	مهارت شغلی، تنوع مهارت‌های شغلی، توان بازاریابی محصولات، سطح تحصیلات، باسوادی زنان، امکانات تحصیلی، بهره‌گیری از رسانه‌ها و نوآوری‌های جدید
مشارکت اجتماعی	نوآوری	علاقه به انجام کارهای جدید، لذت بردن از ساخت چیزهای جدید، ابتکار در ساخت چیزهای مختلف، علاقه به انجام کارهای غیرمعمول
	مشارکت اجتماعی	همکاری در فعالیت‌های عمرانی روستا، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های روستا، انجام فعالیت‌های اقتصادی مشترک، انتقال تجربیات کاری به یکدیگر، مشارکت در امور آموزشی و پرورشی
انسجام اجتماعی		نزاع و دسته‌کشی‌های طایفه‌ای در روستا، اختلاف‌های سیاسی و خطی بین اهالی روستا، بگوومگو اهالی روستا بر سر مسائل جزئی، رفت‌وآمد و پرس‌وجو از احوال یکدیگر در بین اهالی، کمک به یکدیگر در مواقع گرفتاری

¹ TOPSIS

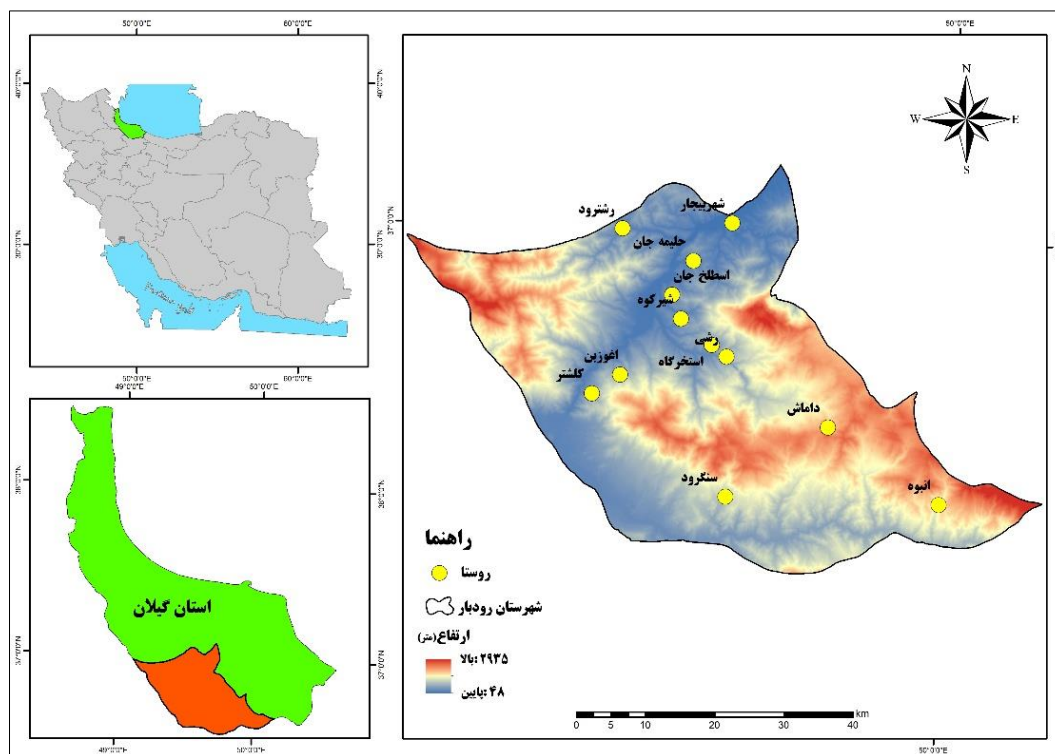
² CRITIC

ابعاد	شاخص	متغیر
سرمایه‌های اجتماعی	اعتماد اجتماعی	قابل اعتماد بودن مردم، اعتماد به اعضای خانواده خود، اعتماد به دوستان، اقوام و آشنایان خود، امانت وسایل کار خود به دیگران، قرض دادن به دیگران در صورت توانایی
	هنجار اجتماعی	احترام به قوانین موجود در روستا از قبیل رعایت نظافت روستا، عدم مزاحمت برای روستاییان، التزام به نظام عرفی روستا، احترام به سنت‌ها از قبیل آداب و رسوم محلی، پوشیدن لباس محلی
	شبکه اجتماعی	امکان کمک گرفتن از همسایگان در انجام فعالیت‌ها، حساب روی کمک همسایه‌ها در هنگام داشتن مشکل مالی، رفت‌وآمد با همسایگان، حساب روی کمک دوستان در هنگام داشتن مشکل مالی، حساب روی کمک خانواده در هنگام داشتن مشکل مالی
	درآمد و هزینه	میانگین درآمدهای خانوار از شغل اصلی و فرعی، متوسط هزینه
سرمایه‌های مالی	دسترسی به وام	دسترسی به وام و اعتبارات بانکی، توانایی بازپرداخت وام، استفاده از وام برای ایجاد کسب‌وکار
	خدمات و امکانات	دسترسی به زیرساخت‌های حمل‌ونقل، اسکان و اقامت و مراکز تفریحی، دسترسی به امکانات آموزشی، خانه بهداشت، تعمیرگاه، دسترسی به انواع انرژی (آب، برق، گاز)، آنتن دهی موبایل و دسترسی به اینترنت، مغازه‌های فروش محصولات
سرمایه‌های فیزیکی	ماشین‌آلات زمین‌های کشاورزی و دامداری	ماشین شخصی، ابزارآلات کشاورزی (تراکتور، کمباین، موتوربرق و...)، حاصلخیزی زمین، رونق دامداری
	مسکن	نحوه‌ی ساخت، نوع مالکیت، جنس مصالح، جنس سقف، جنس کف
	زمین	وضعیت مالکیت زمین زراعی و باغ، فرسایش خاک، استفاده از کود حیوانی، توجه روستاییان به انجام شخم حفاظتی، استقبال از پروژه‌های یکپارچه‌سازی و تسطیح اراضی، رعایت تناوب زراعی، استفاده از شخم عمود بر شیب
سرمایه‌های طبیعی	پوشش گیاهی	تنوع پوشش گیاهی در منطقه، استفاده از چوب درختان برای سوخت، استفاده از مراتع برای جمع‌آوری گیاهان دارویی و چرای دام
	آب	دسترسی به آب زیرزمینی و چاه، دسترسی به آب رودخانه و چشمه، آلودگی آب

(Belcher, 2012:5; محمدی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Ellis and Biggs, 2001؛ Morse, 2013, Turton, 2000؛ نوری پور و دهکردی، ۱۳۹۶؛ جلالیان و حجت‌شامی، ۱۴۰۰)

قلمرو پژوهش حاضر شهرستان رودبار است. این شهرستان در جنوب استان گیلان و در یک ناحیه کوهستانی بین مدار ۳۶ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۷ دقیقه و ۲۹ ثانیه عرض جغرافیایی شمالی و ۴۹ درجه و ۱۱ دقیقه و ۴۱ ثانیه تا ۵۰ درجه و ۵ دقیقه و ۶ ثانیه طول جغرافیایی شرقی واقع شده است. این شهرستان با مساحتی معادل ۲۵۷۴ کیلومترمربع دومین شهرستان استان گیلان به لحاظ وسعت است که ۱۶/۹ درصد از مساحت استان گیلان را در بردارد و مرکز آن شهر رودبار است. شهرستان رودبار از طرف شمال به شهرستان رشت، سیاهکل و شفت، از طرف شرق به شهرستان سیاهکل، از طرف جنوب به استان قزوین و از طرف غرب به استان زنجان و شهرستان شفت محدود شده است. براساس آخرین سرشماری (۱۳۹۵) تعداد روستاهای دارای سکنه این شهرستان ۱۵۷ روستا بوده است (سازمان برنامه‌بودجه استان گیلان، ۱۳۹۵). شکل (۱).

شکل ۱. نقشه موقعیت روستاهای مورد مطالعه در شهرستان رودبار، کشور و استان گیلان

منبع: سازمان برنامه و بودجه استان گیلان، ۱۳۹۵

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

براساس نتایج حاصل شده از آمار توصیفی، ۶۶ درصد از پاسخگویان را مردان و ۳۴ درصد آن‌ها را خانم‌ها تشکیل می‌دهند. ۳۱ درصد در رده سنی ۲۰ تا ۳۰ سال، ۴۶ درصد ۳۰ تا ۴۰ سال و ۲۳ درصد ۴۰ تا ۵۰ سال بوده‌اند. از نظر سطح تحصیلات از کل جامعه آماری ۱۶ درصد دارای سطح تحصیلات ابتدایی، ۴۸ درصد دیپلم و ۳۶ درصد دارای مدرک تحصیلی فوق دیپلم و بالاتر هستند و در نهایت از نظر اشتغال، ۴۹ درصد شاغل در بخش‌های مختلف کشاورزی، ۱۷ درصد در بخش صنعت و ۳۴ درصد آنان در بخش خدمات فعالیت داشتند.

همان‌طور که در جدول شماره ۳ نشان داده شده، جهت تحلیل بنیان‌های معیشتی روستاهای مورد مطالعه در گام نخست داده‌های به دست آمده با استفاده از آمار استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، به این ترتیب که پس از بررسی متغیرها و شاخص‌ها در سطح جامعه نمونه، میانگین هر شاخص به صورت جداگانه بدست آورده شد و نتایج به شرح ذیل تفسیر شد:

سرمایه انسانی^۱: از مهم‌ترین سرمایه‌های معیشتی، سرمایه انسانی است، به عبارتی می‌توان ادعان داشت، ساخت انواع دیگر سرمایه‌ها نیازمند سرمایه انسانی است. با توجه به نتایج بدست آمده از طریق بررسی شاخص‌های (سلامت، مهارت و نوآوری) سرمایه انسانی در روستاهای مورد مطالعه در جدول ۳، شاخص مهارت با میانگین ۲/۷ وضعیت بهتری نسبت دو شاخص دیگر در بین روستاهای مورد مطالعه دارد، طبق بررسی‌های انجام شده توسط نگارندگان، متغیرهایی همچون مهارت‌های شغلی، سطح تحصیلات و همچنین میزان بهره‌گیری از رسانه‌ها و نوآوری‌های جدید در بین روستاییان وضعیت نسبتاً مطلوبی دارد، چراکه بیشتر جمعیت فعال در تکاپوی بهبود وضعیت معیشتی از طریق فراگیری آموزش‌ها، کسب

¹ Human capital

مهارت‌های جدید و حرکت به سمت فعالیت‌های مدرن هستند. پس از شاخص مهارت، شاخص سلامت و شاخص نوآوری به ترتیب در جایگاه دوم و سوم قرار گرفته‌اند.

سرمایه اجتماعی^۱: سرمایه اجتماعی در بین جوامع روستایی اهمیت فراوانی دارد به طوری که می‌توان به صراحت گفت هیچ مجموعه انسانی، بدون سرمایه اجتماعی نمی‌تواند اقدامات مفید و هدفمندی انجام دهد. طبق بررسی‌های صورت گرفته در زمینه شاخص‌های سرمایه اجتماعی و داده‌های بدست آمده، شاخص شبکه اجتماعی با میانگین ۳/۱ از وضعیت مطلوبی برخوردار است که در این زمینه می‌توان به همکاری خانواده‌ها در برطرف کردن مشکلات یکدیگر و تشریک مساعی آنان در زمینه‌های مختلف اشاره داشت. شاخص‌های مشارکت، اعتماد، انسجام و هنجار اجتماعی به ترتیب در مراتب بعدی این بررسی قرار گرفتند.

سرمایه مالی^۲: نقش سرمایه مالی در پیشبرد اهداف معیشت پایدار در نواحی روستایی مهم و محوری است. به بیان مختصر، سرمایه مالی به عنوان یک محرک می‌تواند اجتماع را به حرکت دریاورد. طبق بررسی‌های صورت گرفته در منطقه مورد مطالعه و نتایج موجود در جدول ۳، شاخص درآمد و هزینه با میانگین ۲/۱ و شاخص دسترسی به وام با ۱/۷ در مرتبه اول و دوم قرار گرفتند. در منطقه مورد بررسی روستاییان میل به استفاده از شغل‌های فرعی (مکمل کشاورزی یا خدماتی) در کنار مشاغل اصلی خود دارند، مشکلات عدیده اقتصادی و ناتوانی خانوارها در تأمین معیشت خود یکی از مهم‌ترین دلایل وقوع این مسئله است، از طرفی، حمایت مالی مؤسسات مالی و اعتباری در این نواحی بسیار ناچیز بوده و تسهیلات موجود نیز بنا به معضلاتی همچون بازپرداخت‌های طولانی مدت با بهره زیاد، رغبت روستاییان برای دریافت آن را به حداقل رسانده است.

سرمایه فیزیکی^۳: در جریان رونق چرخه تولید و در نتیجه پایداری اقتصادی دارایی‌های فیزیکی همواره اثربخش هستند. در بررسی‌های صورت گرفته بر روی شاخص‌های سرمایه فیزیکی در روستاهای مورد مطالعه شاخص مسکن با میانگین ۳ در وضعیت مطلوب قرار گرفته است، اهمیت به ایمنی ساختمان‌ها خصوصاً پس از زلزله سال ۱۳۶۹ رودبار و اشتیاق مردم به اجاره خانه‌ها به گردشگران از جمله دلایلی است که باعث مطلوبیت این شاخص در بین سایرین شده است. شاخص‌هایی همچون خدمات و امکانات، زمین‌های کشاورزی و دامداری و در نهایت ماشین‌آلات به ترتیب در مراتب بعدی قرار گرفته‌اند.

سرمایه طبیعی^۴: ذخایر طبیعی، محیط‌زیست و توان‌های اکولوژیکی خاصه در نواحی روستایی به عنوان دارایی ارزشمند محسوب می‌شوند. با توجه به نتایج حاصل شده در بعد سرمایه طبیعی، شاخص پوشش گیاهی با میانگین ۳/۸ در وضعیت مطلوب قرار گرفته است، بسیاری از روستاهای مورد مطالعه پوشش گیاهی مناسبی را دارا هستند، چراکه فعالیت‌های کشاورزی (زراعت و باغداری) در این روستاها نقش مؤثری در تأمین معیشت روستاییان دارد. شاخص زمین و آب نیز در مراتب بعدی قرار گرفتند. همچنین وجود زمین‌های حاصلخیز با توجه به موقعیت کوهستانی شهرستان، شرایط مناسبی را برای کاشت درختان زیتون، درختان تجاری (صنوبر) و گیاهان دارویی، ایجاد کرده است.

¹ Social Capital

² Financial capital

³ Physical Capital

⁴ Natural capital

جدول ۳. وضعیت شاخص‌های هریک از بنیان‌های معیشتی پنج‌گانه در روستاهای مورد مطالعه

شاخص	حلیمه جان	رشتروود	اسطوخ‌جان	شیرکوه	استخرگاه	سنگرود	داماش	آغ‌ذبن	رشی	کلشتر	شهر بیجار	انبوه	میانگین
سرمایه انسانی													
سلامت	۳	۲	۳	۴	۲	۳	۲	۲	۲	۳	۳	۲	۲/۶
مهارت	۳	۲	۲	۴	۲	۲	۲	۳	۳	۲	۴	۳	۲/۷
نوآوری	۳	۱	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۱/۷
سرمایه اجتماعی													
مشارکت اجتماعی	۴	۲	۳	۴	۳	۲	۲	۳	۳	۲	۴	۲	۲/۸
شبکه اجتماعی	۴	۲	۳	۲	۳	۳	۳	۳	۴	۳	۴	۳	۳/۱
اعتماد اجتماعی	۳	۲	۳	۳	۳	۳	۲	۳	۳	۳	۴	۲	۲/۸
هنجار اجتماعی	۳	۱	۳	۳	۱	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۲	۲/۳
انسجام اجتماعی	۳	۱	۲	۴	۲	۳	۱	۲	۲	۳	۳	۳	۲/۴
سرمایه مالی													
درآمد و هزینه	۳	۱	۳	۳	۲	۲	۱	۱	۲	۲	۳	۲	۲/۱
دسترسی به وام	۲	۲	۳	۳	۲	۱	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۱/۷
سرمایه فیزیکی													
خدمات و امکانات	۳	۲	۳	۴	۳	۲	۲	۲	۳	۳	۴	۲	۲/۸
ماشین‌آلات	۴	۳	۳	۳	۲	۱	۱	۳	۲	۲	۴	۲	۲/۵
زمین کشاورزی و دامداری	۳	۴	۲	۴	۱	۲	۱	۲	۳	۲	۴	۴	۲/۷
مسکن	۴	۲	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۳
سرمایه طبیعی													
زمین	۴	۴	۳	۳	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۴	۳	۳/۳
پوشش گیاهی	۴	۵	۴	۴	۴	۲	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۳/۸
آب	۴	۴	۳	۳	۲	۲	۲	۳	۲	۳	۴	۲	۲/۹

منبع: پژوهش میدانی، ۱۴۰۱

جدول ۴ نتایج نهایی بدست آمده از طریق مدل تاپسیس را نشان می‌دهد، در این جدول مقادیر بدست آمده به تفکیک روستاها در هر یک از سرمایه‌های پنج‌گانه محاسبه شده است، لذا امکان مقایسه بین روستاها از لحاظ بهره‌مندی از هریک از سرمایه‌های معیشتی و یا به صورت جداگانه فراهم آمده و می‌توان به تعیین بنیان‌های معیشتی هریک از روستاها پرداخت. براساس نتایج، در روستای حلیمه جان سرمایه اجتماعی با مقدار ۰/۵۶۱ در رتبه اول، سرمایه انسانی با مقدار ۰/۵۴۷ در رتبه دوم و سرمایه طبیعی با مقدار ۰/۵۱۸ در رتبه سوم قرار دارد، سرمایه‌های فیزیکی و مالی نیز به ترتیب در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار گرفتند. در روستای رشتروود سرمایه طبیعی با مقدار ۰/۶۱۱، در روستای اسطوخ‌جان سرمایه فیزیکی با مقدار ۰/۵۴۲، در روستای شیرکوه سرمایه انسانی با مقدار ۰/۶۰۱، در روستای استخرگاه سرمایه فیزیکی با مقدار ۰/۵۱۷، در روستای سنگرود سرمایه اجتماعی با مقدار ۰/۴۱۵، در روستای داماش سرمایه طبیعی با مقدار ۰/۵۳۳، در روستای آغ‌ذبن سرمایه انسانی با مقدار ۰/۵۹۴، در روستای رشی سرمایه طبیعی با مقدار ۰/۵۸۱، در روستای کلشتر سرمایه طبیعی با مقدار ۰/۵۸۱، در روستای شهر بیجار سرمایه انسانی با مقدار ۰/۶۹۲ و در روستای انبوه سرمایه اجتماعی با مقدار ۰/۶۱۰ در جایگاه نخست بین سرمایه‌های معیشتی موجود قرار گرفته‌اند.

جدول ۴. وضعیت بنیان‌های معیشتی پنج‌گانه در روستاهای مورد مطالعه براساس مدل تاپسیس

رتبه	رتبه	لیپیمه‌جان	رشتروود	اسطخ‌جان	شیرکوه	استخرگاه	سنگرود	داماش	آغوزین	رشی	کلستر	شهری‌بچار	انبوه
انسانی	مقدار	۰/۵۴۷	۰/۴۹۰	۰/۵۲۲	۰/۶۰۱	۰/۴۲۹	۰/۳۹۷	۰/۳۹۸	۰/۵۹۴	۰/۳۹۸	۰/۴۳۶	۰/۶۹۲	۰/۵۴۷
	رتبه	۱	۳	۳	۱	۵	۲	۳	۱	۴	۴	۱	۲
اجتماعی	مقدار	۰/۵۶۱	۰/۵۱۱	۰/۴۴۳	۰/۵۴۱	۰/۴۳۳	۰/۴۱۵	۰/۵۱۰	۰/۴۳۵	۰/۵۰۳	۰/۴۹۷	۰/۶۴۳	۰/۶۱۰
	رتبه	۱	۲	۵	۳	۴	۱	۲	۳	۲	۳	۳	۱
طبیعی	مقدار	۰/۵۱۸	۰/۶۱۱	۰/۵۳۱	۰/۴۹۶	۰/۴۹۸	۰/۳۳۶	۰/۵۳۳	۰/۴۶۹	۰/۵۲۴	۰/۵۸۱	۰/۶۱۹	۰/۵۲۶
	رتبه	۳	۱	۲	۵	۲	۵	۱	۲	۱	۱	۵	۳
فیزیکی	مقدار	۰/۵۰۳	۰/۴۱۷	۰/۵۴۲	۰/۵۹۲	۰/۵۱۷	۰/۳۸۱	۰/۳۶۵	۰/۴۰۸	۰/۴۸۷	۰/۵۵۴	۰/۶۲۹	۰/۴۷۶
	رتبه	۴	۴	۱	۲	۱	۳	۴	۴	۳	۲	۴	۴
مالی	مقدار	۰/۵۰۱	۰/۳۴۵	۰/۴۸۶	۰/۴۹۸	۰/۴۳۷	۰/۳۴۱	۰/۳۱۲	۰/۳۶۵	۰/۳۲۵	۰/۳۶۷	۰/۶۸۸	۰/۳۴۸
	رتبه	۵	۵	۴	۴	۳	۴	۵	۵	۵	۵	۲	۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در جدول ۵ مقدار نهایی دارایی‌های معیشتی براساس مدل تاپسیس در بین روستاهای مورد مطالعه به نمایش درآمده است. همانطور که در رتبه‌های بدست آمده نیز مشهود است، روستای شهری‌بچار با مقدار ۰/۶۵۴ رتبه نخست از نظر برخورداری از دارایی‌های معیشتی را به خود اختصاص داده، روستای شیرکوه با مقدار ۰/۵۴۶ در رتبه دوم و روستای لیپیمه‌جان با مقدار ۰/۵۲۶ در رتبه سوم قرار دارد. همچنین روستاهای اسطخ‌جان، انبوه، کلستر، رشتروود، استخرگاه، آغوزین، رشی، داماش و سنگرود به ترتیب در رتبه‌های چهارم تا دوازدهم این رتبه‌بندی قرار گرفتند.

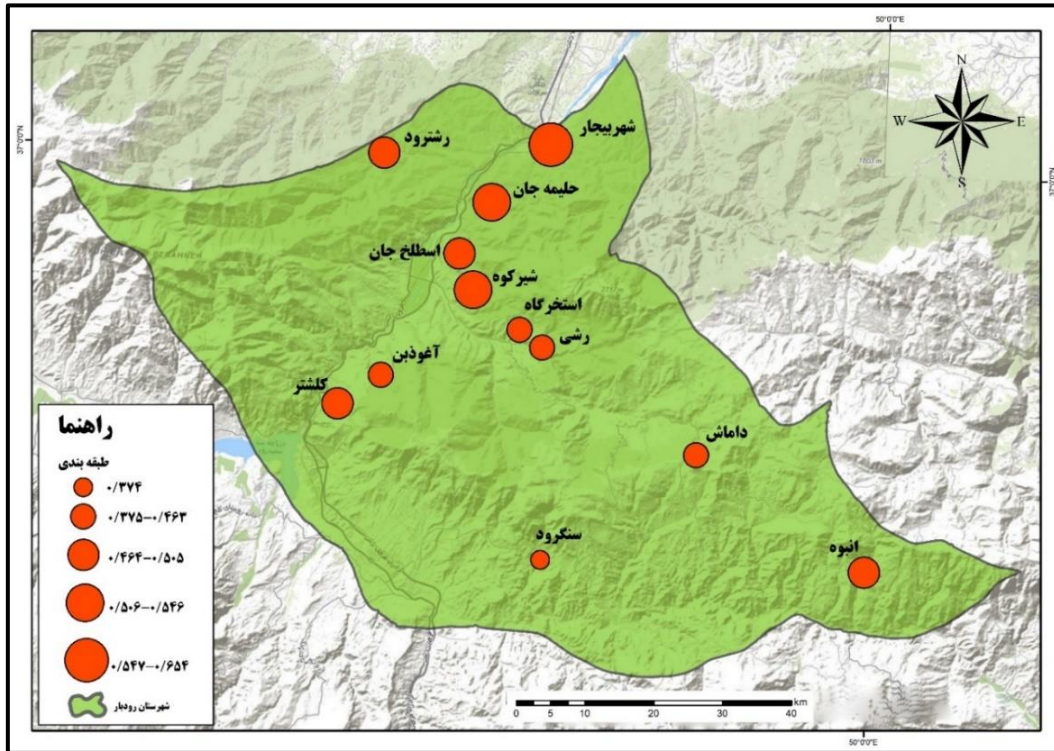
جدول ۵. مقدار نهایی دارایی‌های معیشتی به تفکیک در روستاهای مورد مطالعه براساس مدل تاپسیس

رتبه	رتبه	لیپیمه‌جان	رشتروود	اسطخ‌جان	شیرکوه	استخرگاه	سنگرود	داماش	آغوزین	رشی	کلستر	شهری‌بچار	انبوه
مقدار نهایی	۰/۵۲۶	۰/۴۷۵	۰/۵۰۴	۰/۵۴۶	۰/۴۶۲	۰/۳۷۴	۰/۴۲۴	۰/۴۵۴	۰/۴۴۷	۰/۴۸۷	۰/۴۵۴	۰/۶۵۴	۰/۵۰۱
رتبه	۳	۷	۴	۲	۸	۱۲	۱۱	۹	۱۰	۶	۱	۵	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

شکل ۲ توزیع فضایی روستاهای مورد مطالعه براساس مقادیر دارایی‌های معیشتی و موقعیت جغرافیایی آن‌ها را نمایش داده است. براین اساس می‌توان گفت روستاهای موجود در شمال شرق شهرستان وضعیت بهتری نسبت به روستاهای شمال غرب و همچنین جنوب شرق دارند، که از مهم‌ترین دلایل آن می‌توان به نزدیکی به مرکز استان، قرار گرفتن در مسیر آزادراه قزوین-رشت، موقعیت دشتی و وجود فضای مناسب جهت رشد و توسعه سرمایه‌های معیشتی در این روستاها یاد کرد. دسترسی نامناسب، فاصله و دوری روستاها از یکدیگر به دلیل موقعیت کوهستانی، ضعف ارتباطات بین روستاها، مشکلات

زیرساختی از جمله مسائلی است که در نامناسب بودن وضعیت سرمایه‌های معیشتی در سایر پهنه‌های جغرافیایی شهرستان دخیل است.

شکل ۲. توزیع فضایی بنیان‌های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در این بخش از پژوهش با توجه به یافته‌های بدست آمده در زمینه بنیان‌های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه و پدیدار شدن وضعیت موجود، اقدام به بررسی بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک براساس مصاحبه عمیق و استخراج مفاهیم و سازه‌ها شد. به این صورت که

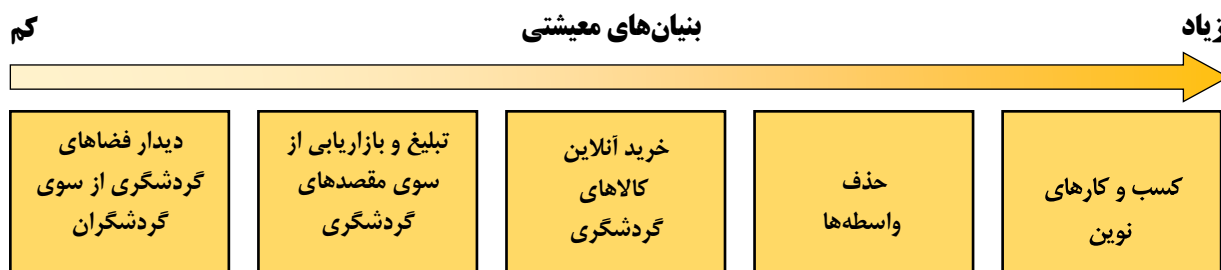
MAXQDA

به ایجاد ارتباط غیرمستقیم با گردشگران اشاره شد و اعتقاد بر این بود که گردشگران از طریق فضای مجازی می‌توانند سوالات، نیازمندی‌ها و اطلاعاتی که می‌خواهند را از روستاییان دریافت کنند.

مقاله

توسعه گردشگری الکترونیک در نواحی روستایی و امکان دریافت خدمات الکترونیکی، با حذف واسطه‌ها و برقراری ارتباط دوسویه میان تولیدکنندگان با مصرف‌کنندگان باعث رونق کسب‌وکارهای موجود در نواحی روستایی می‌شود. بسیاری از مشارکت‌کنندگان در رابطه با حذف واسطه‌ها نظرات مشابه داشته‌اند. براساس نظر حدود ۲۰ درصد از مشارکت‌کنندگان

قیمت‌گذاری منصفانه به‌نحوی که تولیدکننده متضرر نشود و سود کافی از فروش محصول را بدست آورد بسیار مهم و با اهمیت است. در بیشتر مواقع واسطه‌ها اقدام به خرید محصول باقیمت بسیار کم و فروش آن با قیمت بسیار بیشتر می‌کنند، این شکل سنتی فروش نیازمند تغییر و دگرگونی است. همچنین نظرات دیگری در راستای رقابت با سایرین مطرح شد که اعتقاد براین بود، سود بیشتر منجر به افزایش کیفیت شده و در ارائه محصولات باکیفیت‌تر رقابت ایجاد می‌کند. عده‌ای نیز معتقد بودند حذف واسطه‌ها امکان‌پذیر خواهد بود چراکه بازارهای فروش تأمین می‌شود و این امر از جمله بزرگ‌ترین دغدغه‌های بسیاری از روستاییان است. برخی نیز ارتباط با خریداران و مصرف‌کنندگان را مهم تلقی کرده‌اند، چراکه امکان دائمی کردن فروش محصول به برخی از مشتریان با استفاده از تعامل مؤثر برقرار می‌شود، در این حالت فروشندگان سعی بر تأمین خواسته‌های خریداران دارند و برعکس.

شکل ۳. ارتباط بین سرمایه‌های معیشتی و بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک

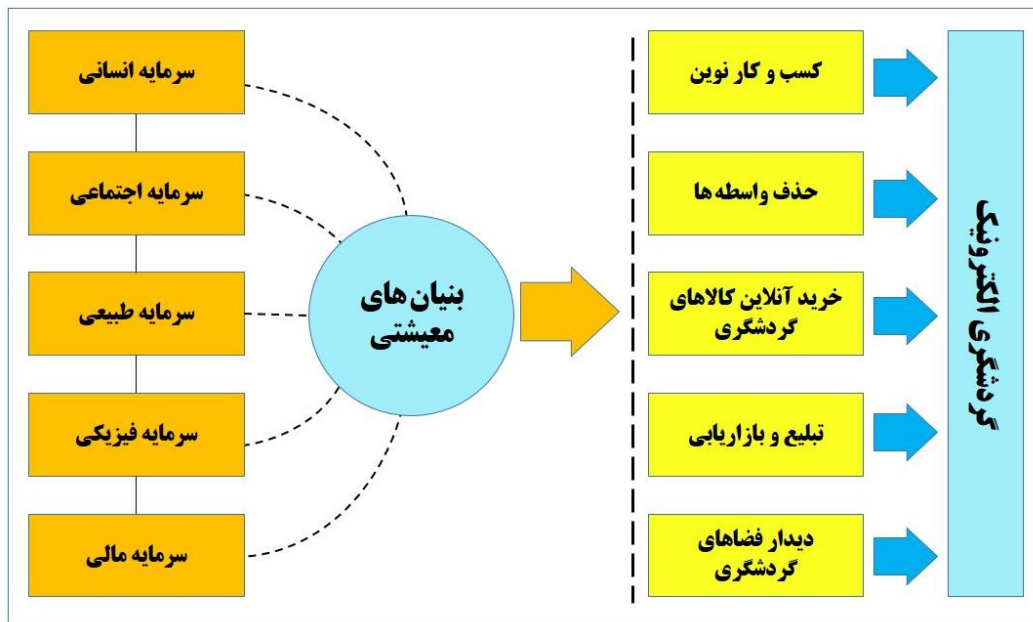
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۵- بحث و فرجام

در پژوهش حاضر به شناسایی بنیان‌های معیشتی و پدیدارساختن بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک پرداخته شده است. تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در این بخش به روش کمی است. طبق نتایج به دست آمده در بررسی وضعیت هریک از پنج سرمایه معیشتی در روستاهای مورد مطالعه با استفاده از مدل تاپسیس، به ترتیب سرمایه‌های طبیعی و اجتماعی وضعیت مطلوبی را نسبت به سایر دارایی‌ها داشته‌اند، بهره‌مندی روستاهای مورد مطالعه از قابلیت‌های طبیعی همچون، وجود زمین‌های مستعد کشاورزی (باغی و زراعی) خاصه کشت زیتون و برنج، پوشش گیاهی مناسب و وجود آب کافی جهت انجام فعالیت‌های کشاورزی و سایر فعالیت‌های وابسته از جمله دلایل برتری سرمایه طبیعی بر سایر سرمایه‌های مورد بررسی قلمداد می‌شود. مطلوبیت سرمایه اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه نیز بیانگر وجود مشارکت بالا، اعتماد و انسجام اجتماعی در بین ساکنان نواحی روستایی است. سرمایه‌های انسانی در روستاهای مورد مطالعه در مرتبه بعدی جای می‌گیرد، شرایط نامناسب اشتغال در سطح روستاهای منطقه خروج نیروی کار مستعد از روستا را تسریع بخشیده است. اما وضعیت در سرمایه‌های فیزیکی و مالی در شرایط مطلوبی نیست، مشکلات اقتصادی و نوسانات درآمدی خاصه در چند سال اخیر پس از پشت سر گذاشتن کووید ۱۹، در تضعیف این سرمایه‌ها خصوصاً سرمایه مالی تأثیر بسزایی داشته‌اند. اما در ادامه براساس نتایج مدل تاپسیس به‌طور کلی وضعیت بنیان‌های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه به تفکیک مورد بررسی قرار گرفت که در این میان روستاهای شهربیجار، شیرکوه و حلیمه‌جان باتوجه به مقادیر کسب شده در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند، در این روستاها بنابه برخورداری از سرمایه‌های معیشتی مطلوب شرایط بهتری برای زیست فراهم است، روستاییان در تکاپوی بهبود وضعیت سرمایه‌های معیشتی خود هستند، این مهم با بهره‌گیری بیشتر از روش‌های نوین نتایج مثبتی را به همراه خواهد داشت. در ادامه بررسی توزیع فضایی روستاهای مورد مطالعه بر مبنای بنیان‌های معیشتی بر روی نقشه به نمایش درآمد که نتیجه نشان دهنده وضعیت مناسب بنیان‌های معیشتی روستاهای واقع در پهنه شمال شرق نسبت به روستاهای واقع در پهنه‌های شمال غرب و جنوب شرق است. وجود شرایط طبیعی و آب و هوایی، پوشش گیاهی، دسترسی بیشتر به راه‌های ارتباطی از جمله دلایل بهبود شرایط معیشتی در روستاهای واقع در پهنه شمال شرق نسبت به سایر پهنه‌های مورد بررسی می‌باشد.

در ادامه پس از پدیدار شدن وضعیت بنیان‌های معیشتی در ناحیه روستایی شهرستان رودبار اقدام به بررسی بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک شد. تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در این بخش به روش کیفی است. براساس داده‌های

گردآوری شده از طریق مصاحبه عمیق و بررسی‌های انجام شده و تحلیل و تفسیر نتایج، تعداد ۲۲ خرده مقوله و ۵ مقوله اصلی استخراج شد. مقوله‌های اصلی شامل: بازدید (دیدار فضاهای گردشگری)، تبلیغ و بازاریابی (تبلیغ و بازاریابی از سوی مقاصد گردشگری)، خرید آنلاین (خرید آنلاین محصولات گردشگری)، حذف واسطه‌ها (فروش محصول بدون واسطه) و کسب و کارهای نوین (ایجاد کسب و کارهای جدید در زمینه گردشگری) است.

شکل ۴. چارچوب سرمایه‌های معیشتی و بینش روستاییان در رابطه با گردشگری الکترونیک

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

براساس آنچه از انجام پژوهش حاضر استنباط شد، بینش روستاییان مشارکت‌کننده در مصاحبه‌ها در رابطه با گردشگری الکترونیک بیشتر مبتنی بر خواسته‌ها و نیازهای آنان بوده، اکثر آنان هرچه آنچه که تمایل به داشتن آن داشتند و برایشان به عنوان فعل لازمه در معیشت تلقی می‌شد را از گردشگری الکترونیک طلب می‌کردند و بینش‌های خود را پیرامون موضوعات این چینی ارائه می‌نمودند. در نتیجه محدودیت‌های بازاریابی باعث عدم توجه به مقولات مهم و اساسی همچون حفظ و ازدیاد این دارایی‌ها و پایدارسازی معیشت بوده است. شکل ۴ به‌وضوح اثرگذاری بنیان‌های معیشتی بر بینش‌های بدست آمده را نشان می‌دهد، در واقع ازدیاد یا کاهش هر یک از سرمایه‌ها و تزلزل معیشت، ذهنیت افراد را در برابر مقوله مرکزی این پژوهش به نام گردشگری الکترونیک تغییر داده آنان چیزی جز مسائل مورد اهمیت در شرایط فعلی خود را مطرح نموده‌اند. در بررسی دیگری توسط نویسندگان مشخص شد، تفاوت بینش‌ها در بین روستاییانی که ساکن روستاهای برخوردار به لحاظ بنیان‌های معیشتی با ساکنان روستاهای کمتر برخوردار محسوس است. طوری که در روستاهای برخوردار مردم به توسعه و ترویج کسب و کارهای نوین و ازدیاد بنیان‌ها یا سرمایه‌های معیشتی خود از طریق گردشگری الکترونیک معتقدند، اما در روستاهای کمتر برخوردار بینش‌ها در حد توسعه ارتباطات غیرمستقیم و معرفی روستا و جاذبه‌های گردشگری آن به سایر افراد منعکس بوده است. بدین سبب جهت معرفی هر چه بیشتر و بهتر گردشگری الکترونیک به جامعه محلی در راستای تقویت بنیان‌های معیشتی در روستاهای شهرستان رودبار، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- توجه هرچه بیشتر مسئولین و مقامات ذی‌ربط در زمینه تقویت زیرساخت‌ها و توسعه گردشگری الکترونیک؛
- معرفی، اطلاع رسانی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و انجام تبلیغات گسترده در مورد گردشگری الکترونیک؛ و

– جلب مشارکت مردم و هم‌رسانی جامعه محلی و همراه سازی آنان در برنامه‌های مرتبط با گردشگری الکترونیک.

۶- منابع

- اصغری سراسکانرود، صالح، حمید جلالیان، عزیزپور، فرهاد، و اصغری سراسکانرود، صیاد. (۱۳۹۵) انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی با استفاده از مدل ترکیبی TOPSIS-SWOT (مطالعه موردی: مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان هشتروند)، *فضای جغرافیایی*، ۱(۵۵)، ۳۳۹. <http://geographical-space.iau-ahar.ac.ir/article-1-2219-fa.html>
- بریمانی، فرامرز، راستی، هادی، رئیسی، اسلام، و محمدزاده، مسعود. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی مورد شناسی: شهرستان قصرقند. *جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای*، ۶(۱۸)، ۸۵-۹۶. <https://doi.org/10.22111/gaij.2016.2370>
- بمانیان، محمدرضا، پورجعفر، محمدرضا، و محمودی نژاد، هادی. (۱۳۸۸). ارائه مدل پیشنهادی جهت پیاده سازی گردشگری الکترونیک در طرح‌های توسعه گردشگری روستایی (بررسی تطبیقی و ارائه مدل پیشنهادی با توجه به شرایط معاصر ایران). *مدیریت شهری*، ۷(۲۳)، ۷۱-۸۷. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/576500>
- جلالیان، حمید. و حجت شمایی، سیروس. (۱۴۰۰). تحلیل فضایی بنیان‌های معیشتی سکونتگاه‌های روستایی کوهستانی (مورد مطالعه: دهستان دشتویل). *مهندسی جغرافیایی سرزمین*، ۵(۲)، ۳۵۵-۳۶۶. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25381490.1400.5.10.12.0>
- جمعه‌پور، محمود و کیومرث، نرجس (۱۳۹۱)، بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی روستای زیارت)، *علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری*، ۷(۱۷)، ۸۷-۱۱۹. https://tms.atu.ac.ir/article_5111.html
- حاجیان، نرگس، و قاسمی، مریم. (۱۴۰۱). راهبردهای تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی نواحی روستایی در معرض خشکسالی (مطالعه موردی: شهرستان چناران). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۳(۲)، ۲۵-۴۳. <https://doi.org/10.22077/vssd.2022.4972.1072>
- حسینی، مرتضی. منشی زاده، رحمت‌الله، رضویان، محمدتقی، و مریدالسادات، پگاه. (۱۳۹۸). واكوی موانع گردشگری روستایی برای رسیدن به توسعه پایدار اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی با رویکرد کارآفرینانه (مورد مطالعه: شهرستان کیار- استان چهارمحال و بختیاری). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۸(۳)، ۶۰۹-۶۳۷. <https://doi.org/10.22059/jisr.2019.279046.847>
- حیدری ساربان، وکیل، و عبدپور، علیرضا. (۱۳۹۸). عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی، مطالعه موردی شهرستان اردبیل. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۱(۵۴)، ۴۳-۳۳. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22287736.1398.19.54.14.4>
- رحیمی، زینب، و کرمی دهکردی، مهدی. (۱۴۰۰). تحلیل دارایی‌های پنج گانه معیشتی در جوامع روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان دره شهر)، *جغرافیا و برنامه ریزی*، ۲۵(۷۸)، ۱۹۵-۱۷۹. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1836984>
- سلیمانی، عادل. (۱۳۹۲). گردشگری الکترونیکی روستایی و نقش آن در توسعه پایدار با تاکید بر ICT روستایی. *جمعیت*، ۱۹(۸۱)، ۹۹. سیدنقوی، میرعلی، و شکیبا جمال آباد، غدیر. (۱۳۹۲). مؤلفه‌های مؤثر بر اعتماد گردشگران در حوزه گردشگری الکترونیک، *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۸(۲۱)، ۱.۸. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23223294.1392.8.21.1.8>
- علی‌بیگی، جواد، و قاسمی، یارمحمد (۱۳۹۴). تأثیر گردشگری مذهبی بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی خانوارهای روستایی، مطالعه موردی: روستای بردی، شهرستان دهلران». *مطالعات اجتماعی گردشگری*، ۶(۳)، ۱-۱۶. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1357076>
- محمدی مهر، صحرا، کریمی، سعید، و حسینی، سید مهدی (۱۴۰۱). ارزیابی سطوح معیشت پایدار جوامع روستایی (مورد مطالعه: منطقه گردشگری اورامانات)، *پژوهش‌های روستایی*، ۱۳(۲)، ۳۳۲-۳۳۶. <https://doi.org/10.22059/jrur.2022.333541.1695>
- Birthal, P. S., Hazrana, J., & Negi, D. S. (2020). Diversification in Indian agriculture towards high value crops: Multilevel determinants and policy implications. *Land Use Policy*. 91(1). 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104427>

- Ellis, F. and Biggs, S. (2001). Evolving themes in rural development 1950s-2000s. *Development policy review* ,19(4): 437-448. <https://doi.org/10.1111/1467-7679.00143>
- Horsley, J., Prout, S., Tonts, D., & Ali, S. (2015). Sustainable livelihoods and indicators for regional development in mining economies. *The Extractive Industries and Society*. 2(1). 368-380. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2014.12.001>
- Kiprutto, N., Kigio, F. W., & Riungu, G. K. (2011). Evidence on the adoption of E-Tourism Technologies in Nairobi. *Global Journal of business research*, 5(3). 55-66. <https://ssrn.com/abstract=1874262>
- Massoud, M. A., Issa, S., El-Fadel, M., & Jamali, I. (2016). Sustain able livelihood approach towards enhanced management of rural resources. *International Journal of Sustainable Society*, 8(1). 54-72. <https://doi.org/10.1504/IJSSOC.2016.074947>
- Shucksmith, D., Brydon, J., Rosenthal, P., Short, C. and Winter, D. (1989). Pluriactvety, Farm Structures and Rural Change. *Journal of Agriculyre and Economy*, 40(1). 345-360. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.1735322.1400.21.75.3.9>
- Tang, Qing. Bennett, Sean.J.; Xu, Yong. and Li, Yang., 2013, Agricultural practices and sustainable livelihood: Rural transformation within the Loess Plateau, China, *Applied Geography*, 15-23. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2013.03.007>
- Ukpabi, D. C., & Karjaluoto, H. (2017). Consumers' acceptance of information and communications technology in tourism: A review. *Telematics and Informatics*, 34(5), 618-644. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.12.002>

